

K I E M T

Stichting Kiemt

Rapport betreffende het jaarverslag 2017

	Pagina
Jaarverslag	1
Jaarrekening 2017	
Balans per 31 december 2017	35
Staat van baten en lasten over 2017	36
Kasstroomoverzicht over 2017	37
Algemene grondslagen voor de jaarrekening	38
Toelichting op de balans per 31 december 2017	39
Niet in de balans blijvende verplichtingen	42
Toelichting op de staat van baten en lasten over 2017	44
Overige gegevens	
Controleverklaring	46

K I E M T

Jaarverslag 2017

1. Samenvatting

In 2017 is er een grote inspanning geleverd om het netwerk sterker te verbinden met als hoofdthema samenwerking. Naast de individuele ondersteuning van talrijke innovaties die worden gevonden met behulp van het Kiemt scoutnetwerk, zijn er samenwerkingen in projecten op- en voortgezet en er zijn clusters gestart rond waterstof, natuurvezels en water, zowel regionaal als internationaal. Kiemt is leadpartner in 2 Europese subsidieprojecten en partner in een 3^e Europees subsidieproject, waarin ondernemingen en kennisinstellingen samenwerken. De GreenTechWeek is tot stand gekomen door een gezamenlijke inzet van partijen. Kiemt heeft 9 eigen netwerkbijeenkomsten georganiseerd en een ondersteunende rol vervuld bij 24 bijeenkomsten van Participanten en projectpartners.

Dit om de transities in circulaire economie en energie te versnellen en de economische ontwikkeling van de sector in de regio te bevorderen.

Het "vinden, verbinden en versnellen" is het kernproces van Kiemt, waarvoor een groot draagvlak is binnen het netwerk. Waar het aan schort is "vertellen": geconstateerd moet worden dat er onvoldoende zichtbaar is wat Kiemt doet. Na een organisatieonderzoek heeft het Bestuur besloten met een nieuwe directeur hieraan te gaan werken.

Hoewel een klein positief saldo was begroot, wordt 2017 door incidentele kosten verband houdende met de verhuizing van Kiemt naar Arnhems Buiten en genoemd organisatieonderzoek afgesloten met een negatief resultaat van 27.000 euro.

2. Bestuur en organisatie

1. Bestuur

Door ziekte heeft Guido Bakema het voorzitterschap vanaf 1 mei aan de vice-voorzitter Caroline Kamerbeek overgedragen. Vanaf 9 november heeft zij dit definitief overgenomen. Guido blijft als bestuurslid aan Kiemt verbonden.

Karin van Willigen, directeur van Oost NL en toegevoegd adviseur namens Provincie Gelderland is op 25 augustus 2017 overleden. Het bestuur heeft waardering voor de wijze waarop zij haar adviesrol heeft uitgevoerd als brugfunctie tussen Kiemt, Provincie en Oost NL. Raoul Bino heeft aangegeven per 1 januari 2018 zijn bestuurstaken te willen neerleggen. Er vindt overleg plaats met het College van Bestuur van Wageningen Universiteit over zijn opvolging.

In 2017 was het bestuur als volgt samengesteld:

- Guido Bakema, (IF Technology) voorzitter vanaf 8-12-2016; tot 9-11-2017 als voorzitter, daarna als lid;
- Caroline Kamerbeek, (DNV-GL) benoemd op voordracht van KEMA per 1-1-2016 tevens vicevoorzitter, per 9-11-2017 als voorzitter;
- Marlies Visser (Alliander), benoemd op voordracht van de Vergadering van Participanten vanaf 23-5-2016;
- Raoul Bino, (Wageningen Universiteit Research) lid tot 31-12-2017;
- Janneke Hoekstra (Hogeschool Arnhem Nijmegen) lid vanaf 1-1-2016;
- Jaap Fluit, (Bredenoord) lid vanaf 1-9-2016;
- Karin van Willigen, (Oost NL) toegevoegd adviseur namens Provincie Gelderland tot 25-8-2017.

2. Vergadering van Participanten

De Vergadering van Participanten heeft de bevoegdheid om de begroting en jaarrekening vast te stellen. De vergaderingen zijn gehouden op 21 juni en 23 november 2017.

De Stichting heeft met ingang van 1 januari 2016 een organisatiefinanciering van provincie Gelderland ontvangen voor een periode van 4 jaar ten behoeve van Diensten van Algemeen Economisch Belang (DAEB). De interpretatie van de regels ten aanzien van de verantwoording hiervan vormden aanleiding tot discussie tussen accountant, Kiemt en de subsidiedeskundigen van provincie Gelderland, waardoor de jaarrekening 2016 niet in 2017 kon worden afgerond. In december 2017 is door provincie Gelderland duidelijkheid gegeven en in januari 2018 is de jaarrekening 2016 alsnog afgerond. Deze zal ter vaststelling aan de Vergadering van Participanten worden aangeboden in 2018.

Op 21 juni 2017 is aan de Vergadering van Participanten de nieuwe online omgeving voor de Participanten van de Stichting "Kiemt Connect" gepresenteerd. Daarnaast is de Vergadering geïnformeerd over de voortgang van projecten.

Op 23 november 2017 heeft de Vergadering de begroting voor 2018 goedgekeurd. Tevens is Caroline Kamerbeek voorgesteld als nieuwe voorzitter van het bestuur en is het vertrek van

K I E M T

Jérôme Dangerman als directeur van de Stichting meegedeeld. Op 5 december 2017 is de nieuwe directeur, Luc Kikkert, hem opgevolgd.

3. Organisatie

Gezien het belang en de reikwijdte van de stichting heeft het bestuur besloten om een tussentijdse evaluatie te doen naar de effectiviteit van Kiemt. Het onderzoek richtte zich vooral op verwachtingen van participanten, subsidienten en medewerkers en op stimulerende en remmende cultuur- en managementaspecten. Met de onderzoeksresultaten wil het bestuur de ambities van Kiemt nog beter aan laten sluiten op de verwachtingen van onze stakeholders. Voor het onderzoek is een externe adviseur ingehuurd.

Uit het onderzoek kwam naar voren dat Kiemt de afgelopen periode een goede ontwikkeling heeft doorgemaakt. Relaties met verschillende belangrijke partijen zijn verstevigd. De gemeenten Arnhem en Nijmegen en de Hogeschool ArteZ zijn toegetreden tot het netwerk, banden met Duitse partijen zijn gevestigd en de digitale netwerkomgeving Kiemt Connect is opgezet. Ook is een nieuw team aangetreden en is Kiemt naar Arnhems Buiten verhuisd. De stichting is daarmee in een nieuwe fase beland die een nieuw beleid vraagt; namelijk die van verdere verbinding en expansie van het netwerk, uitbouw van de projectresultaten en heldere profilering van Kiemt. Het Bestuur van Kiemt en Jérôme Dangerman hebben in gezamenlijk overleg besloten dat die nieuwe fase zal worden vormgegeven door een nieuwe directeur. Op 5 december 2017 is Luc Kikkert in dienst getreden als Directeur van de Stichting. Luc Kikkert heeft bij Koninklijk Auping leiding gegeven aan de circulaire transitie, welke transitie mede als voorbeeld heeft gediend voor het Kiemt samenwerkingsproject CIRCLES.

Het programmabureau heeft een omslag gemaakt naar een evenwichtigere verhouding tussen eigen medewerkers en ingehuurde expertise. Naast meer kritische massa voor de organisatie kan hierdoor ook een betere dekking van de organisatiekosten uit de subsidies worden gerealiseerd. Omdat de korte financieringshorizon enigszins belemmerend werkt in het in dienst nemen van medewerkers wordt ook gebruik gemaakt van detacheringsovereenkomsten.

Het programmabureau bestond uit 8 fte:

- Directeur	(0,9 fte);
- Adviseur	(0,2 fte);
- Accountmanager/kennismanagement	(0,8 fte) van 25-1-2017 tot 1-12-2017;
- Projectmanager	(0,8 fte) vanaf 01-03-2017
- Controller	(0,3 fte, inhuur) tot 1-7-2017;
- Controller/informatiemanagement	(0,8 fte) vanaf 1-8-2017;
- Bestuursassistente	(0,6 fte);
- Communicatie adviseur	(0,6 fte);
- Projectondersteuning	(0,6 fte);
- Officemanagement en projectondersteuning	(0,8 fte);
- Projectmedewerker	(0,4 fte detachering WUR);
- Projectmedewerker	(0,6 fte detachering);
- Projectmedewerker	(0,2 fte detachering);

K I E M T

- Projectmedewerker

(0,5 fte detachering).

Externe medewerkers:

Voor expert advieswerkzaamheden zijn medewerkers ingeschakeld van o.a. KplusV en Driven by Values.

K I E M T

3. Participanten en subsidiënten

1. Participanten

De in 2016 ingezette dalende tendens heeft zich in 2017 ondanks grote inspanning voortgezet. 14 (Hoofd)Participanten en 9 Deelnemers hebben hun overeenkomst met Kiemt beëindigd. Er zijn 7 (Hoofd)Participanten en 3 Deelnemers nieuw toegetreden. Het netwerk van Kiemt bestond ultimo 2017 uit 62 (Hoofd)Participanten en 56 Deelnemers.

Zowel bestaande als potentiële nieuwe (Hoofd)Participanten zijn door Directeur en Accountmanager in 2017 individueel bezocht om de relatie met de Stichting te versterken. Daarnaast is een digitale netwerk omgeving gebouwd om de contacten tussen Participanten onderling en tussen Participanten en Kiemt te intensiveren. Uit het in opdracht van het Bestuur uitgevoerde onderzoek kwam echter naar voren dat vooral het ontbreken van zichtbaarheid van Kiemt in projecten en relevante (netwerk)bijeenkomsten als voornaamste reden werd opgegeven voor de twijfel of bedrijven Participant in het Kiemt netwerk wilden blijven of worden. Participanten en subsidiënten onderschrijven wel het enorme belang van het netwerk en de aandachtsgebieden Circulaire Economie en Energietransitie, en geconcludeerd kan worden dat er een groot draagvlak is voor de activiteiten van de Stichting.

Naast het vinden van funding, heeft het Bestuur aan Luc Kikkert, de nieuwe Directeur van Kiemt, de opdracht meegegeven de zichtbaarheid van Kiemt te vergroten, door o.a. de communicatie over de projecten op een hoger peil te brengen, en de verbindingen binnen het netwerk en de contacten met daarbuiten te intensiveren.

2. Subsidiënten

Provincie Gelderland was in 2017 weer de belangrijkste subsidiënt van de stichting. Naast de organisatiesubsidie voor DAEB (diensten van algemeen economisch belang) is provincie Gelderland mede financier in het EFRO project "CIRCLES", en de Interreg projecten "Cleantech Energy Crossing" en "Warmte in de Euregio, focus en moderniseren (WiEfm)".

Gemeente Duiven besluit jaarlijks of zij de stichting blijven ondersteunen en heeft dat in 2017 weer gedaan. Gemeente Nijmegen is inmiddels weer aangehaakt en met gemeente Arnhem zijn vergevorderde afspraken over de invulling van de rol van Kiemt in "Hotspot Energy".

Bij provincie Overijssel is op ambtelijk niveau belangstelling om met Kiemt samen te werken in het deelprogramma energie-innovatie in het organiseren van een aantal bijeenkomsten met ondernemers als een voorportaal voor Oost NL en/of als een onderdeel van c.q. een vervolg op het energie-innovatiecongres. Na het oriënterende gesprek hierover eind 2017 is begin 2018 een concreet voorstel hiervoor uitgewerkt, waarop provincie Overijssel nog moet reageren.

Naar aanleiding van de ondertekening van de samenwerkingsovereenkomst van Kiemt met het Potsdam Instituut op 8 februari 2017 hebben vertegenwoordigers van het Ministerie van Economische Zaken een bezoek gebracht aan Kiemt om mogelijke projecten en financiële ondersteuning te bespreken. Dit heeft nog niet geleid tot een concreet voorstel.

4. Uitvoering

1. Projecten

1. EFRO-CIRCLES

CIRCLES is een samenwerking van Stichting Kiemt, VNO-NCW Midden, Cleantech Center, Universiteit Twente, HAN, Saxion, Stichting Circulaire Economie, Cleantech Regio, Kennispoort Regio Zwolle, Regionaal Centrum voor Circulaire Economie en Natuur en Milieu Overijssel.

De EFRO-subsidie is begin 2017 verleend; het project heeft een omvang van 1 miljoen euro en loopt tot oktober 2019. Kiemt is leadpartner, voert samen met VNO/NCW-midden het projectmanagement en draagt ca 120.000 euro bij aan het project.

Doelstelling van CIRCLES is om de markt voor circulaire economie te ontwikkelen en te zorgen dat Oost-Nederland hierin koploper is. Daarnaast wil CIRCLES de concurrentiepositie van de regionale maakindustrie vergroten door lagere kosten, grondstofzekerheid, nieuwe verdienmodellen en elkaars kennis gebruiken en versterken door ketensamenwerking. De samenwerkende partijen willen ook concreet bijdragen aan de vermindering van CO2-uitstoot en de werkgelegenheid voor mbo-ers en hbo-ers vergroten.

De volgende resultaten zijn in 2017 bereikt:

De frontoffice is ingericht: er is een leadlijst van 300 initiatieven opgesteld o.a. op basis van aanmeldingen die via de lanceringscampagne binnenkomen en deze worden over de partners verdeeld. De behoeften van bedrijven worden geïdentificeerd en deze bedrijven worden gekoppeld aan lopende initiatieven, kennis en kunde van kennisinstellingen en bedrijven uit de regio. Vanuit deze gesprekken ontstaan ondersteuningstrajecten (oplossen kennisvragen, zoeken partners, etc.) voor organisaties en/of leads voor de werkpakketten 5, 6 en 7.

In getallen zijn gerealiseerd:

- 13 matches;
- 85 bestaande activiteiten in beeld gebracht via OOST NL CIRCULAIR;
- 85 nieuwe activiteiten in beeld gebracht via OOST NL CIRCULAIR;
- 2 doorverwijzingen;
- 23 projecten ten behoeve van samenwerkingen geïdentificeerd;
- 40 challenges met studenten en bedrijven zijn gestart;
- 2 ketens zijn geïdentificeerd om de circulariteit bij bedrijven of bedrijventerreinen te versnellen;
- 3 business-case ontwikkelingen worden ondersteund;
- 3 gemeenten worden ondersteund bij een circulaire aanbesteding;

Vanuit de kennisinstellingen Saxion, de HAN en UT Twente is een matrix opgesteld, die de reeds aanwezige kennis op het gebied van circulaire economie vanuit de aanbodzijde in beeld brengt. Binnen de website wordt gewerkt aan het in beeld

K I E M T

brengen van het netwerk vanuit de vraagzijde. Initiatieven en organisaties kunnen hun kennis en kunde in kaart brengen en kennisbehoefte aangeven.

Door de vorming van een kerngroep communicatie met vertegenwoordigers van de partners wordt de eenvormigheid en afstemming van de communicatie geborgd. Daarnaast worden onder leiding van Saxion alle bijeenkomsten van partners op het thema circulaire economie in beeld gebracht en gezamenlijke events georganiseerd. Deze bijeenkomsten dragen bij aan de zichtbaarheid van CIRCLES en leiden tot nieuwe leads die bij de frontoffice worden opgepakt. Kiemt draagt er mede zorg voor dat bedrijven in de regio hierbij aanhaken. Samen met VNO/NCW-midden heeft Kiemt in de GreenTechWeek het evenement "the future of waste" georganiseerd.

Voor het project is een verlenging tot 1 oktober 2019 aangevraagd om de doelstellingen te realiseren binnen de bestaande budgettaire kaders, deze is begin 2018 toegekend.

2. Interreg: Cleantech Energy Crossing

Op 21 december 2016 is het Interreg project Cleantech Energy Crossing goedgekeurd. Het doel van dit project is het realiseren van meer en betere grensoverschrijdende samenwerking in de ontwikkeling van cleantech innovaties. In dit grootschalige project werken ruim dertig Duitse en Nederlandse bedrijven en partnerorganisaties samen met kennisinstellingen op het gebied van energietransitie. De bedrijven zijn opgedeeld in drie Nederlands-Duitse consortia.

De bebouwde omgeving is verantwoordelijk voor 30-40% van het totale energieverbruik in Duitsland en Nederland. De energietransitie in de bebouwde omgeving gaat niet vanzelf: Nieuwe en duurzame technologieën moeten concurreren tegen bestaande (en vaak goedkopere) fossiele alternatieven en stellen nieuwe uitdagingen aan de bestaande energie-infrastructuur. Binnen dit project wordt gewerkt aan deze producten en diensten die allen een bijdrage leveren aan het comfort en energiebesparing in de bebouwde omgeving. Het betreft 11 technieken voor duurzame verwarming en 4 batterij-systemen voor energieopslag.

Op 1 maart 2017 vond de kick-off van het Cleantech Energy Crossing project plaats bij de Euregio Rijn-Waal in Kleve. 2017 was vooral een jaar van voorbereiding van activiteiten (o.a. demonstratieprojecten) die in 2018 t/m 2020 gerealiseerd zullen worden. Hoewel het project een enigszins trage start heeft gekend, is het nu in volle gang. Vanaf mei 2017 zijn alle werkpakketten goed van de grond gekomen. Partners weten elkaar goed te vinden en ontwikkelingen worden gezamenlijk in gang gezet. Werkpakket 1 en 2 lopen goed in lijn met de beoogde planning. Werkpakket 3 loopt achter ten opzichte de originele planning, de ambitie is om dit in 2018 te gaan inlopen.

Werkpakket 1.

Dit project richt zich op de ontwikkeling van 11 innovatieve warmte- en koudetechnieken die warmte en/of koude op een duurzame manier opwekken. Het

K I E M T

betreft nieuwe producten én de doorontwikkeling van bestaande systemen richting innovatieve producten. Kort samengevat bevat dit werkpakket de volgende stappen:

- doorontwikkeling van nieuwe technologieën naar prototypes;
- draaien van testen in een demowoning (door GWI ter beschikking gesteld);
- in kaart brengen van de resultaten en vergelijken van de verschillende technieken;
- ontwikkeling van de meet- en regeltechniek om nieuwe technologieën te integreren tot een totaalsysteem.

Werkpakket 2.

De (door-)ontwikkeling van innovatieve stationaire batterijtechnologieën (5-10 kWh) om de opslagcapaciteit en het percentage eigen verbruik van zelfgeproduceerde elektriciteit te verhogen in woonhuizen.

Werkpakket 3.

De ontwikkeling, demonstratie en analyse van twee innovatieve batterijtechnologieën in een micro-grid setting. Het betreft innovatieve stationaire batterijtechnologie (50 - 300 kWh) om de opslagmogelijkheden binnen lokale micro-grids te verhogen.

Stichting Kiemt is de verantwoordelijke leadpartner van het project en werkt binnen het project met EnergieAgentur.NRW als grensoverschrijdend projectmanagement-team samen. Kiemt zorgt ervoor dat activiteiten worden aangejaagd en aangestuurd. De projectmanagementwerkzaamheden omvatten de controle van de voortgang, de projectbegeleiding, de administratieve en financiële vastlegging van het project, het organiseren van projectteambijeenkomsten en het opstellen van de tussenrapportages en het eindverslag.

Binnen Cleantech Energy Crossing zijn diverse (hoofd)participanten en deelnemers van Kiemt betrokken als partner. Het gaat om Solar Energy Booster, Saxion Hogeschool, GPX, Energy Exchange Enablers (dochter Alliander), Exergy Storage, Gas- und Wärme Institut Essen, Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en Crijns Energy Controlling. Ook Elestor (leningnemer Gelderland valoriseert), Saint Trofee (lid community Generation-E) zijn partner.

Op 4 december werd vanuit Cleantech Energy Crossing een open bijeenkomst georganiseerd; daar waren ruim 70 gasten aanwezig, waaronder diverse participanten van Kiemt. Op deze wijze zijn er matches tot stand gebracht tussen de partners van Cleantech Energy Crossing en het netwerk van Kiemt.

Zie voor een inspirerende video van deze bijeenkomst:

<https://www.youtube.com/watch?v=upgC33qsbJs>

Alle presentaties zijn gefilmd en zijn hier te vinden:

<https://www.youtube.com/channel/UCaEjVoll8oO6Z4yYtOHQ5QQ>

3. Interreg: WiEfm/Warmte in de Euregio focus en moderniseren

In 2015 is door Fachhochschule Münster een succesvolle aanvraag in het Interreg IV programma ingediend. Gedurende 4 jaar zullen alle activiteiten, spelers en ontwikkelingen rond slimme warmteoplossingen (waaronder warmtenetten) in Oost Nederland en de regio Münster worden geïnventariseerd, met elkaar worden verbonden en worden versneld tot actie door middel van integrale informatie-

K I E M T

ontsluiting, gerichte ondersteuning en advies, bedrijfsmatching en de uitgifte van warmte vouchers. Stichting Kiemt is de Nederlandse partner in het project, dat tevens financieel wordt ondersteund door de provincies Gelderland en Overijssel. Het projectbudget bedraagt 2,5 miljoen Euro; het project loopt tot april 2019.

Een van de projectdoelen is om financiële middelen ter beschikking te stellen aan initiatiefnemers van warmteprojecten. De middelen kunnen worden ingezet voor de gedeeltelijke financiering van derden voor het laten uitvoeren van een haalbaarheids-onderzoek. Kiemt heeft op basis van haar kennis en ervaring met het verstrekken van vouchers een voorstel gemaakt. Dit voorstel – met daarin o.a. de procedure, de criteria, de beoordeling en de verantwoording – is grotendeels overgenomen en heeft geresulteerd in de uiteindelijke warmte vouchers. In samenspraak met FH Münster zijn deze voorwaarden in lijn gebracht met de subsidieregels vanuit Interreg.

Kiemt is het aanspreekpunt voor (vragen over) warmte vouchers in Nederland. Het netwerk van Kiemt is actief geweest op de mogelijkheid een voucher aan te vragen. Dit is gebeurd middels persoonlijk contact, direct mailing, informatie via de nieuwsbrief en via de algemene website. Ook is er via LinkedIn gecommuniceerd over de mogelijkheid om van een warmtevoucher gebruik te maken.

Kiemt heeft de geïnteresseerden die een aanvraag wilde doen geholpen bij het indienen van een goede en complete voucheraanvraag. Ook heeft Kiemt de aanvragers geadviseerd op het gebied van projectscope, projectmanagement, innovatie, energietransitie, financiering, consortiumvorming, planning, et cetera. In 2017 waren dit in totaal 19 geïnteresseerde partijen die zijn geadviseerd in het kader van een voucheraanvraag. Van deze 19 geïnteresseerde partijen zijn er 8 initiatieven geweest waarbij de aanvraag uiteindelijk is gehonoreerd. Daarnaast zijn er momenteel vier voucheraanvragen in voorbereiding. Bij de acht gehonoreerde voucheraanvragen aan Nederlandse zijde waren er 4 partijen uit het Kiemt-netwerk betrokken: Waterschap RijnIJssel, IF-Technology, Tauw en 24/7 NaturePower. Ook in de uitvoeringsfase speelt Kiemt een belangrijke rol, onder andere voor vragen die betrekking hebben op de overeenkomst, de planning, de projectresultaten en de financiën.

In 2017 heeft Kiemt de lead genomen in het organiseren van twee 'Future workshops'. Voor deze bijeenkomsten zijn regionale bedrijven en overheden uitgenodigd. Daarnaast heeft Kiemt vanuit het project WiEfm een bijdrage geleverd aan de provinciale bijeenkomst "Gelderland ziet ruimte" op 7 juni. Ook heeft Kiemt een presentatie verzorgd en een workshop voorgezeten tijdens de expert netwerkmeeting op 13 november in Hengelo. Kiemt heeft een belangrijke bijdrage geleverd op gebied van content en publiciteit. Zo heeft Kiemt een bijdrage geleverd aan het verbeteren van de projectwebsite middels content en vertalingen. Ook heeft Kiemt geholpen bij het schrijven en redigeren van een projectmagazine met informatie over WiEfm.

Via de Duitse partners is er zicht ontstaan op diverse duurzame warmte-initiatieven en een groot netwerk van voor Kiemt relevante Duitse bedrijven die actief zijn op het

K I E M T

gebied van energie. In 2017 zijn er in het kader van het project diverse Duitse warmtenetten bezocht en zijn er enkele Duitse netwerkbijeenkomsten georganiseerd. De bedrijven aan Nederlandse zijde – waaronder een aantal (potentiele) Kiemt-participanten – is de mogelijkheid geboden om deze initiatieven te bezoeken en kennis te maken met Duitse bedrijven. Hiermee is een basis gelegd voor grensoverschrijdende samenwerking.

4. **Hydrova: Validatie van brandstofcelsystemen voor toepassing binnen de duurzame energievoorziening**

Overheden en bedrijven zien grote potentie in waterstof als energiedrager, omdat er geen schadelijke emissie optreedt bij productie uit duurzame energiebronnen en toepassing in elektrochemische processen. Er zijn echter vele zaken rondom de betreffende technologie die niet of onvoldoende bekend zijn bij het MKB. Het HYDROVA-project gaat een aantal van deze vragen beantwoorden, daarbij specifiek gericht op de brandstofcelsystemen, daar waar de waterstof wordt omgezet in bruikbare energie. Gekeken wordt hierbij naar zowel mobiele als stationaire toepassingen, aangezien de principes voor deze systemen gelijk zijn, maar de systeemeisen sterk verschillen. Doel van dit project is om MKB praktijkvoorbeelden tot specifieke toepassingen te ontwikkelen en er zo toe bij te dragen dat de betrokken MKB's hun producten doelgerichter en met minder onzekerheden kunnen ontwikkelen. Er wordt vanuit een consortium van de o.a. Hogeschool Arnhem Nijmegen, 12 MKB's, stichting Kiemt, de Gemeente Arnhem en de Nederlandse Waterstof en Brandstofcellen Associatie gewerkt aan het testen van brandstofcelsystemen, het ontwikkelen van nieuwe systemen, het vaststellen van systeempowerformance onder verschillende operationele condities, het bepalen van de te verwachten levensduur, het vaststellen van economische haalbaarheid, en de te hanteren normen en standaarden.

De SIA-RAAK subsidie-aanvraag voor het project is gehonoreerd. KIEMT is voornamelijk betrokken bij werkpakket 4: disseminatie.

5. **Gelderland Valoriseert!**

De in het verleden door Kiemt ontwikkelde valorisatie methode is in 2013 als motor ingebracht in het programma GV!. In het kader van deze samenwerking zijn voor EMT in totaal 9 preseedleningen verstrekt en 11 proof of concept leningen, waarmee een wezenlijke impuls is gegeven aan de ontwikkeling van hoogwaardige nieuwe bedrijven. Er zijn 10 expertcommissies bijeen geweest om genoemde middelen te verstrekken. Daarmee is de expertise van ca. 50 participanten actief benut. Bij de scouting zijn meer dan 100 experts uit het scout netwerk betrokken geweest.

Kiemt draagt zorg voor het dossierbeheer van genoemde 20 leningen en begeleidt de bedrijven bij vragen en problemen o.a. bij de afbetaling hiervan.

Over de bedrijven die Kiemt actief heeft beleid, kan het volgende gesteld worden:

- Drie ondernemer hebben de volledige lening al afbetaald.
- Twee ondernemers hebben activiteiten gestaakt. Zij hebben een succesvol coulanceverzoek ingediend.

K I E M T

- Twee ondernemers zit in het proces van aanvraag van coulance, omdat er geen zicht is op revenuen in de komende periode.
- De overige ondernemers betalen maandelijks een deel van hun lening terug.
- Twee ondernemers zijn nog bezig met de ontwikkeling van hun innovatie.
- Zes ondernemers zijn commercieel actief of zijn commerciële activiteiten nu aan het opschalen.

De bedrijven die het innovatieproces succesvol doorlopen, zullen met hun producten of diensten bijdragen aan de energietransitie of circulaire economie. Twee aansprekende voorbeelden die dit illustreren zijn :

· Elestor: batterijtechnologie voor opslag van energie. Sleuteltechnologie die kan bijdragen aan het terugdringen van fossiel energiegebruik. Thans met 10 werknemers aan de slag voor de productontwikkeling.

· Hymove: Fuel cell range extenders als kernsysteem van waterstof-elektrische bussen. Dit bedrijf heeft in 2017 twee joint ventures gesloten met Chinese partners (zie ook: <https://www.kiemt.nl/hymove-produceert-brandstofcelsystemen-chinese-waterstofautos/>).

Het project is 31-12-2017 geëindigd. De betrokkenen van diverse valorisatieprogramma's voeren overleg over de totstandkoming van een gezamenlijk Gelders Valorisatie Fonds en ondersteuningsstructuur. Kiemt is bij dit overleg betrokken.

6. **EMT Radar**

Het project EMT Radar is opgezet om startende ondernemers te ondersteunen met een lening op aantrekkelijke voorwaarden op basis van een goed plan van aanpak om te komen 'van idee naar bv'. Het project werd uitgevoerd in nauwe samenwerking met de Rabobank, als de feitelijke verstrekker van de leningen, en de hogescholen HAN en Saxion als partner. Het project liep af op 31 december 2012 en zal gedurende een periode van 7 jaar worden gemonitord, dit is de tijd die voor de aflossing van de leningen gepland staat. Bij aflossing aan de Rabobank valt de borg van stichting Kiemt vrij. Per 31 december 2017 is 595.000 euro - van de oorspronkelijk uitgezette leningsom van 1 miljoen euro - afgelost en staat Kiemt nog borg voor ruim 119.000 euro.

De verwachting is dat 65% van het oorspronkelijke bedrag weer revolverend kan worden ingezet. Op Kiemt en Rabobank rust de verplichting om deze vrijvallende bedragen opnieuw als lening uit te zetten. In 2017 is meermaals overleg gevoerd met Rabobank om hieraan invulling te geven maar dit heeft met name door personeelwisselingen bij zowel Rabobank als Kiemt nog niet geleid tot concrete werkafspraken. Eind 2017 is er veelvuldig contact geweest om tot deze afspraken in 2018 te komen.

2. **Innovatiestimulering**

1. **Innovatiemotor**

In 2017 heeft Kiemt wederom actief ingezet op het ondersteunen van startende en groeiende ondernemers in Gelderland, die bezig zijn nieuwe technologieën of

K I E M T

diensten te ontwikkelen om de energietransitie of circulaire economie aan te jagen en te versterken. De ondersteuning werd geboden bij het ontwikkelen van sterke ambitieuze en goed onderbouwde strategieën en businessmodellen, het geven van handvatten om een businessplan te schrijven, het aantrekken van risicodragend kapitaal (zoals via fondsen, informals en subsidies), het verbinden van ondernemers aan potentiële partners en financiers en matchmaking met relevante stakeholders zoals kennisinstellingen, onderzoeksinstituten en overige zakelijke dienstverleners. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het scoutnetwerk van Kiemt (mensen in het veld die zicht hebben op nieuwe ontwikkelingen in de energie- en milieutechnologie en het Participantennetwerk).

Innovatie speelt een belangrijke rol in het succes van de energietransitie en circulaire economie, omdat innovatie nieuwe vormen van duurzaamheid mogelijk en of toepasbaar maakt. Veel innovatieve ondernemers in de energiesector starten de onderneming vanuit een technologische vinding. Door gebrek aan inzicht en expertise omtrent bedrijfsvoering en ondernemerschap maken startende ondernemers beperkte groeistappen als het gaat om omzetverhoging of uitbreiding van het team. Innovatiemotor is het programma dat ondernemers bijstaat een versnelling te maken van product naar de markt en bedrijven naar groei. Het is de kernactiviteit van Kiemt en deze levert een grote concrete bijdrage aan de te realiseren doelstellingen. De ondersteuning wordt geboden aan zowel individuele bedrijven (1-op-1 business development ondersteuningstraject) als aan bedrijven met behoefte aan structurele samenwerkingspartners (supported matches).

De activiteiten in Innovatiemotor hebben in 2017 de volgende resultaten opgeleverd:

- Scoutnetwerk: 92 scouts geïdentificeerd, 31 scouts actief betrokken
- Scouting innovaties: 58 initiatieven gescout
- Screening ondernemers: 24 initiatieven gescreend
- Ondersteuningstrajecten: 15 ondersteuningstrajecten of supported matches.

De volgende ondernemers hebben ondersteuning van externe experts ontvangen via de Innovatiemotor van Stichting Kiemt:

- Nijhuis Water Technology (Nijhuis Geniaal) - een serie technieken die een gesloten mestverwerkingsinstallatie vormen - is een totaaloplossing voor de verwerking van mest en zet digestaat en/of ruwe mest (de fractie die vrijkomt nadat mest is vergist tot biogas) om in biobased fosfaat, stikstof en kalium meststof plus schoon water.

Ondersteuning: advies op het gebied van pilot-financiering en lobby.

Resultaat: traject loopt nog. Tussentijds resultaat: Voor het bedrijf verschillende financieringsroutes in kaart gebracht met het oog op kansen en belemmeringen per route. Ook contact gelegd met Vindsubsidies voor verdere ondersteuning.

- HEAT - Het bedrijf ontwikkelt een kern voor stukhout-verbranding met een bijzonder lage CO₂-uitstoot en hoog rendement.

Ondersteuning: het in de markt zetten van het product.

K I E M T

Resultaat: strategische samenwerking opgezet tussen HEAT en VUURS. De ondernemers werken gezamenlijk aan de ontwikkeling van pilotsystemen die nu getest worden.

- PV-Visual - PV-Visual ontwikkelt een 3D-simulatietool voor forecasting van zonnestroom.

Ondersteuning: onderzoek mogelijkheden INTERREG voor de ontwikkeling van deze IT-tool, met Movements Group als beoogde partner.

Resultaat: contacten gelegd met diverse (Duitse) partners en ondersteund bij verkennen haalbaarheid. Heeft geleid tot het besluit van Movements Group om een grootschaliger project op te zetten (à la Cleantech Energy Crossing). Kiemt gaat samen met de ondernemers en Movements Group een aanvraag opstellen.

- Be-O Bottle - Be-O is opgericht om van natuurlijk hernieuwbare bioplastics consumentenproducten in de markt te zetten. Het eerste product is een duurzame herbruikbare waterfles.

Ondersteuning: vormgeven road-to-market, aanscherpen businessplan en begeleiden naar financiering.

Resultaat: traject loopt nog. Tussentijds resultaat: ondernemer heeft eerste financiering aangetrokken en partner aangesloten voor productie.

- 24-7 Nature Power - Het bedrijf heeft een techniek ontwikkeld om gassen af te vangen tijdens het ontgassingsproces van schepen. Door de (veelal benzeen of benzeen houdende producten) die vrijkomen af te vangen, kunnen deze gassen worden verwerkt en opnieuw worden gebruikt als grondstof of om energie mee op te wekken.

Ondersteuning: aanscherpen strategie, opstellen businessplan en voorbereiding documentatie om financiering aan te trekken.

Resultaat: businessplan met aangescherpte strategie is opgeleverd. Dit heeft erin geresulteerd dat een investering van een half miljoen euro kon worden opgehaald.

- 3-RE Recycling - het bedrijf is gericht op het hergebruik van bouwmaterialen welke als restpartij overblijven bij bouwprojecten.

Ondersteuning: aanscherpen businessplan en verversen van financiële paragraaf + verbinding leggen met mogelijke financiers.

Resultaat: businessplan en cijfers zijn vernieuwd en aangescherpt en zijn voorgelegd aan Rabobank en Qredits. Dit proces loopt nog.

- Exergy Storage Components and Systems (kort: Exergy) ontwikkelt een batterijsysteem o.b.v. natrium en zwavel.

Ondersteuning: traject gewonnen via Jan Terlouw Innovatieprijs in oktober 2017 ten behoeve van ondersteuning op ontwikkelen businessplan en aanscherpen bedrijfsstrategie. Tevens zoektocht naar strategische partners (NL en DE).

Resultaat: traject pas recent opgestart, nog geen resultaat.

K I E M T

- DutchPetRecycling is een handelsorganisatie dat wereldwijd afval PET inkoopt en levert aan Europese afnemers. Het betreft hier hoogwaardig PET afvalstromen.

Ondersteuning: opstellen/aanscherpen businessplan en werven van financiers en investeerders.

Resultaat: traject loopt nog. Tussentijds resultaat: Ondersteund bij opstellen financieringsmemorandum. Dit ligt nu bij investeerders ABN en Collin.

- PureWaterWell - De startup heeft op basis van jarenlange ervaring in de waterbranche technologieën ontwikkeld waarmee op fysisch-chemische wijze afvalwater wordt gezuiverd tot drinkbaar water.

Ondersteuning: opstellen informatie memorandum en support bij aantrekken financiering.

Resultaat: traject loopt nog. Tussentijds resultaat: Ondersteuning heeft geleid tot het aantrekken van een investeerder die in eerste instantie 350k investeert in de onderneming in ruil voor aandelen.

- Elestor BV is de enige Europese ontwikkelaar van HBr flowbatterijen. Het grote voordeel van dit batterijtype zit in de zeer lage materiaalkosten.

Ondersteuning: Hulp bij verkoopstrategie (lease, verkoop, partnerschap), vergroten naamsbekendheid en vergroten netwerk.

Resultaat: Notitie strategie, promotieartikel Elestor (<https://www.kiemt.nl/opslag-duurzame-energie-lage-kosten/>), lijst met relevante contactpersonen.

- HyMove ontwikkelt en bouwt brandstofcelsystemen als range extenders van zero-emissie bussen ('waterstofbussen').

Ondersteuning: longlist en shortlist mogelijk investeerders, coaching van ondernemers omtrent aantrekken financiering en benaderen investeerders.

Resultaat: traject loopt nog. Tussentijds resultaat: ondersteuning geboden bij opstellen investment memorandum.

De volgende ondersteuningstrajecten zijn in 2017 gescout, gescreend en voorbereid, maar zijn formeel pas in 2018 goedgekeurd:

- Groenewijkstroom – Vraag en aanbod op laagspanningsnet balanceren door mensen in de wijk te motiveren energie te gebruiken op piek-opwekmomenten.

Ondersteuning: Versterken van ondernemers in strategievorming en stellen van haalbare ambities, opstellen businessplan en aantrekken van financiering.

Resultaat: Traject loopt, eerste sessies zijn geweest en plan wordt gevormd.

- RhineTech - Het fiber recovery systeem van RhineTech - een serie technieken die een gesloten installatie vormen - is een totaaloplossing voor de terugwinning van waardevolle vezels uit kartonafval en oud papier.

Ondersteuning: Marktonderzoek en verkenning (nationaal en internationaal), aanscherpen van website en PR-tools

Resultaat: traject start februari 2018.

- Xeelas ontwikkelt nieuwe internet of things toepassingen op basis van een nieuw protocol genaamd LoRaWAN (afgekort LoRA).

Ondersteuning: support van directeur bij aansturen van team door bijwonen/adviseren/voorzitten van tweewekelijkse meetings.

Resultaat: traject start februari 2018.

- BlueDec - Bedrijf verkent een nieuw materiaal/proces om aerogel te verwerken in beton, waardoor er een lichter en brandbestendiger materiaal ontstaat.

Ondersteuning: De ondernemer zoekt hulp bij het uitvoeren van een marktstudie waarin verschillende marktsegmenten geduid worden.

Resultaat: traject start februari 2018.

Spin-off van activiteiten binnen Innovatiemotor:

- Uit het traject met PV-Visual is een vervolgproject gecreëerd in samenwerking met Movements Group. Kiemt ondersteunt Movements Group voor 10 dagen bij het opstellen van een plan om INTERREG Va-subsidie aan te trekken voor de ontwikkeling van innovaties die bijdragen aan een zo effectief mogelijke toepassing en mix van duurzame energiebronnen.
- De ondersteuning van 24/7 Nature Power heeft geleid tot vestiging van het bedrijf in Arnhem op het IPKW. Tevens heeft de ondernemer naast de opgehaalde financiering via de investeerder, ook kans op financiering vanuit het Europese subsidieprogramma KIC-InnoEnergy.
- Het scouten en screenen van Elygro, een bedrijf gevestigd op het IPKW, heeft geleid tot behoud van het bedrijf. De ondernemer stond op het punt de activiteiten binnen de onderneming te stoppen, omdat het ophalen van financiering hem niet lukte. Door kortstondige ondersteuning van Kiemt en de koppeling aan KIC-InnoEnergy is er nu uitzicht op financiering vanuit InnoEnergy. Het bedrijf zit inmiddels in de assessmentfase.

2. JT prijs

In 2017 is voor de zevende keer de Jan Terlouw Innovatieprijs uitgereikt tijdens het najaarscongres. De prijs heeft als doel innovaties en nieuwe bedrijvigheid op het gebied van energietransitie en circulaire economie in Oost-Nederland te stimuleren. De prijs geeft de winnaar tevens een extra stimulans doordat de innovatie in de spotlights wordt gezet. Er is een aantal selectiecriteria om voor de Jan Terlouw Innovatieprijs 2017 in aanmerking te komen. Zo moet het gaan om een (letterlijk) tastbare innovatie op het terrein van Energie- en Milieutechnologie, Biobased Economy of Circulaire Economie. De (huidige en potentiële) economische waarde die de innovatie vertegenwoordigt staat centraal bij beide prijzen. De onderneming moet in de regio Oost-Nederland gevestigd zijn en de ontwikkeling van de innovatie moet daar ook (deels) plaatsvinden. Een innovatie mag niet eerder genomineerd zijn voor deze prijs. De winnaars zijn beide ontwikkelaars van innovatieve producten die bijdragen aan de energietransitie.

K I E M T

Uit 17 inschrijvingen zijn 6 kandidaten genomineerd voor twee categorieën, de hoofdprijs en ambitieprijs. Een externe vakjury, voorgezeten door de heer Jan Terlouw, heeft de aanmeldingen beoordeeld.

Naast Jan Terlouw bestond de jury van dit jaar uit vier Participanten van Kiemt:

- Maarten Arents, associate professor energy innovation bij Universiteit Twente
- Jeroen van den Berg, senior business developer sustainable energy bij TNO
- Ruud Brunst, R&D manager bij Remeha
- Wilbert Menkveld, Manager Research & Development bij Nijhuis Industries (winnaar 2016)

Het aantal aanmeldingen viel tegen: 17 stuks totaal, waarvan 11 voor de hoofdprijs (bijna of net op de markt; TRL 7-9) en 6 voor de ambitieprijs (nog in ontwikkeling; TRL 3-7). Het betrof ontwikkelingen in de energietransitie, biobased economie en circulaire economie. Allen zijn gescreend en twee bedrijven zijn bij voorbaat afgevalen i.v.m. het niet voldoen aan harde criteria. Vier van de zes nominaties zijn deelnemers van Kiemt.

Er is een trend waarneembaar dat er elk jaar minder bedrijven zich aanmelden. Het was nodig om veel bedrijven telefonisch te motiveren om zich in te schrijven; online communicatie, nieuwsbrieven en mailing bleken minder effectief. Ondernemers geven ook aan dat zij zich tegenwoordig overvraagd voelen door de grote hoeveelheid challenges, awards en prijzen. De ambitie voor 2018 is om dit te doorbreken door het proces om te draaien en Participanten de mogelijkheid geven om anderen te nomineren.

Ondernemer Jan Putman heeft de Jan Terlouw Innovatieprijs 2017 gewonnen met zijn product/bedrijf Solar Energy Booster. De ondernemer heeft daarvoor een cheque van 10.000 euro ontvangen. Jurylid Wilbert Menkveld heeft de prijs met trots en overtuiging overhandigd: "Prachtig systeem om elektriciteitsproductie via zonnecollectoren op huishoudniveau te combineren met warmteopwekking."

De ambitieprijs van 5.000 euro is uitgereikt aan Exergy Storage & Components met de innovatie "NaStor batterijsysteem". Naast het prijzengeld wint Exergy vijf dagen advies & ondersteuning door Kiemt en gratis huisvesting voor de startup.

Een juryrapport is niet openbaar gemaakt, maar er is door de juryleden bij de uitreiking een beperkte mondelinge toelichting gegeven.

Zie ook de volgende video's:

- Uitreiking hoofdprijs: <https://www.youtube.com/watch?v=unYttK3BQrs>
- Uitreiking ambitieprijs: <https://www.youtube.com/watch?v=9XPAO2EJmLU>

Nominaties

- Solar Energy Booster <https://www.youtube.com/watch?v=JFaSa5nmWZU>
- Exergy Storage <https://www.youtube.com/watch?v=LeMawGtCdQE>
- 24/7 Nature Power <https://www.youtube.com/watch?v=mGErUfB2V8g>
- Bluecon International <https://www.youtube.com/watch?v=NaZGZtv84vU>
- Hymove <https://www.youtube.com/watch?v=i7PyCT6XI44>
- Fransen Technical Service <https://www.youtube.com/watch?v=uU-m1GacsZ8>

K I E M T

3. BIC-ON

Het Bioeconomy Innovation Cluster (BIC-ON) is een programma dat over de periode 1 juli 2014 tot en met 31 december 2015 ondersteund is door de provincies Overijssel en Gelderland. Provincie Gelderland heeft verzocht de inzet voor BIC-ON voort te zetten om de koploperspositie te versterken. Een medewerker van Wageningen Universiteit UR is mede hiervoor bij Kiemt gedetacheerd. Het betrof de volgende activiteiten:

Mineralen recycling uit mest en afvalwater

In vervolg op de ontwikkelingen rond de Groene Mineralen Centrale heeft Kiemt (JS) op verzoek van de provincie Gelderland, en als onderdeel van de Agenda Vitaal Platteland, de discussie voorbereid en geleid over valorisatie van MEST (26 feb. 2017). Dat heeft geresulteerd in de oprichting van een regionale publiek-private samenwerking "Kunstmestvrije regio Achterhoek". De focus ligt daarin op de marktontwikkeling van groene mineralen uit mest. Dit initiatief heeft in de zomer een bijzondere pilotstatus gekregen in het kader van het 6e Actieprogramma Europese Nitraatrichtlijn en er is een uitvoeringsprogramma ontwikkeld. Kiemt is vertegenwoordigd in de regiegroep van deze pps en enkele participanten zijn betrokken in de planning en de uitvoering.

Naar aanleiding van een kennismaking met het watertechnologie bedrijf Purewaterwell, is de verbinding gelegd met Kiemt participant DLV, om gezamenlijk een pilot rond mestverwerking op te zetten. Eerstgenoemde bedrijf heeft zich eind 2017 bij Kiemt aangesloten.

Met participant Nijhuis Industries is een innovatietraject in gang gezet voor het ontwikkelen van een innovatieve korte kringloop 'mest – eiwitproductie in bioreactoren – veevoer', waarvoor contact is gelegd met Kiemt partners in de kenniswereld.

Medio mei is samen met de partners Waterschap Rijn & IJssel en Nijhuis Industries een Early Morning Toast georganiseerd over "valorisatie van afvalwater". Hier kwamen ruim 50 deelnemers op af. Ook tijdens de GreenTechWeek is over "mineralen recycling" een workshop georganiseerd, samen met Wageningen UR en partners in de Groene Mineralen Centrale.

Medio 2017 is een schets EFRO-subsidieaanvraag gemaakt voor het opzetten van een Nutriënten Innovatie Netwerk Oost Nederland. Op verzoek van de provincie is deze aanvraag niet verder doorgezet.

Verder zijn twee keynote presentaties gegeven, tijdens het symposium Circulaire Technologie (2 maart Saxion/CIRCLES) en een dag van de Research & Technology Group van Friesland Campina (12 september).

3. Samenwerking

1. **Gelders Energie Akkoord**

KIEMT draagt bij aan de Tafel Business Ondersteuning. Dit jaar is een strategie ontwikkeld om projecten rond een duurzaam energiesysteem financieel haalbaar te maken.

K I E M T

Om het financiële instrumentarium optimaal in te zetten, is voor nieuwe initiatieven een fasen model ontwikkeld:

Fase 1/ Innoveren: Het stimuleren, ontwikkelen en markt klaar maken van de innovatie. Passende financiering: Algemene startersondersteuning (Ik start Smart), Generation-E en EFRO en Interreg 5A en B.

Fase 2/Validatie: Validatie van het businessplan. Passende financiering: Subsidieregeling Onderzoek Energiebesparing en De Groeiversneller Energie.

Fase 3/ Doorontwikkeling: Versterken van het businessplan op basis van de validatie. Passende financiering: De Groeiversneller.

Fase 4/ Implementatie: Vertaalslag van businesscase naar Implementatie. Passende financiering: Subsidieregeling lokale hernieuwbare energieprojecten, Faciliteit ontwikkelkosten en Innovatie- en Energiefonds Gelderland.

Fase 5/Opschalen: Grootchalige uitrol. Passende financiering: Publieke private fondsen, waarin overheden en financiële instituties gezamenlijk middelen beschikbaar stellen.

KiEMT is voorzitter van de Tafel Biomassa.

De GEA Biomassatafel heeft 2-5 Peta Joules (PJ) per jaar aan besparingspotentieel geïdentificeerd, waarvan ruim 1 PJ per jaar op korte termijn gerealiseerd kan worden.

In een zeer kort tijdsbestek is een lijst van biomassa projecten opgesteld die bijdragen aan de transitie van Gelderland naar een duurzame energievoorziening. In alle gevallen is sprake van een verzoek tot steun, variërend van samenwerking tot financiën. In totaal zijn 23 voorstellen verzameld en besproken die in een volgende ronde verder getoetst zullen worden aan energie-effect dan wel broeikasgasreductie (CO₂/methaan/lachgas).

De Biomassa tafel bepleit dat in het kader van biobased economy niet alleen wordt gekeken naar directe effecten (opwekking en verbruik van elektriciteit/gas/warmte), maar juist ook naar 'indirecte energie' (het vervangen van fossiel door biomassa in producten en materialen).

Het gebruik van biomassa (inclusief afval) en aardwarmte is het enige mogelijke duurzame alternatief in de (proces-) industrie die gekenschetst wordt door hoge temperaturen en het intensief warmtegebruik. Alternatieven als zon, wind en waterkracht voldoen niet in een dergelijke omgeving.

Vanuit besparingspotentieel vormen deze voorstellen de meest interessante groep. Meerdere projecten (met name in Duiven) kunnen op korte termijn starten waarmee een jaarlijkse energiebesparing van meer dan 1 PJ wordt gerealiseerd. Daarbij komt de afzet van CO₂ aan de glastuinbouw in Bergerden. Financiering is vanuit de indienende partijen beschikbaar. Aan het GEA wordt hiervoor een totaalbijdrage van (indicatief) 7 mln. euro gevraagd.

Voor aanvullende besparingen vanaf 2023, (meerder PJ's per jaar) zijn grotere investeringen nodig (meer dan 10 mln. €) voor de duurzame ombouw van bedrijfslocaties en -processen in Renkum en Nijmegen. Daarbij staat de (grootchalige) verwerking van houtachtige materialen en nieuwe gewassen als miscanthus en hennep centraal. Dit vereist mogelijk inpassing in ruimtelijke plannen voor landschapsontwikkeling om voldoende biomassa van Gelderse bodem voor deze plannen beschikbaar te maken. Alle plannen in deze groep dienen in samenhang met

K I E M T

de ideeën vanuit de tafels Warmte en Procesindustrie te worden beoordeeld in verband met mogelijke synergiën in de uitvoering.

De voortgang bij de Tafel Biomassa ondervindt hinder van de duurzaamheidsdiscussie.

2. Hotspot Energy

De gemeente Arnhem en de provincie Gelderland bundelen hun krachten ter versterking van de economie in het stedelijke netwerk van Arnhem. Het hoofddoel is om Arnhem als 'Energy Hotspot' op de kaart te zetten. Door de samenwerking tussen Industripark Kleefse Waard, HAN, HVHL en Energy Business Park te vergroten en een eenduidige visie vast te leggen krijgt "Hotspot Energy Arnhem" een fysieke plek en gezicht.

Belangrijkste thema's zijn:

- Human Capital: Het versterken van afstemming onderwijs-bedrijfsleven, internationalisering en vestigingsklimaat.
- Bereikbaarheid is op alle campussen een knelpunt, maar ook de verbinding tussen de campussen onderling en de overige economische kerngebieden van de regio zijn niet optimaal.
- Programma: Nieuw Programma en het "herverdelen" van programma helpt om de campussen en hun samenwerking te versterken.
- Living lab: Living labs in de stad kunnen de testgebieden worden van innovatie die Arnhem in huis heeft en daarmee zorgen voor kennisuitwisseling en het ontwikkelen van een gezamenlijke trots.
- Ruimtelijke kwaliteit: De campussen moet bijna allemaal een enorme slag maken in de ruimtelijke kwaliteit. Dit is een absolute voorwaarde om studenten en bedrijven te behouden.
- Organisatie: Deze organisatie is verantwoordelijk voor o.a. netwerken, human resource upgrading, clusteruitbreiding, innovatie stimuleren, business development, het vergroten van de (internationale) zichtbaarheid en het gezamenlijk lobbyen en werven van Europese middelen. Door een fonds op te richten, kunnen concrete projecten worden voorzien van cofinanciering.

Stichting Kiemt wil deze organisatie vorm gaan geven. Hiervoor wordt een nieuwe platformorganisatie "Arnhem Energy Hotspot" opgericht. De belangrijkste spelers Alliander, DNV GL, Tennet, HAN, VHL, IPKW, ArtEZ, gemeente Arnhem, provincie Gelderland en Kiemt zijn hierin vertegenwoordigd. Het platform staat open voor nieuwe leden uit de regio zoals Arcadis, DEKRA, IF Technology, Innofase, AOC, ROC's enz.

Het platform dient meerdere doelen:

- Kennisdeling partners.
- Centraal aanspreekpunt voor energy-gerelateerde projecten, initiatieven enz.
- Initiëren van nieuwe projecten.
- Scannen van subsidiemogelijkheden (ook Europees) en andere kansen.
- Het organiseren van 2 gezamenlijke events per jaar.

De stichting Kiemt krijgt van de gemeente Arnhem een duidelijk mandaat voor een overkoepelende, faciliterende en coördinerende rol. Tevens wordt daarvoor een passende funding ter beschikking gesteld.

De prioritering is als volgt:

- Arnhems Buiten - eigenaarschap, gebiedsvisie (energy businesspark), projectruimten, ontmoetingsruimte, huisvesting expats.
- IPKW – shared facility center (samen met HAN)
- Mobiliteitsplan – onderlinge bereikbaarheid IPKW – Arnhems Buiten – HAN
- Campus HAN/VHL – ruimtelijke kwaliteit
- Arnhems promotieplan – Dutch Energy Week

3. Groene Hub

De Groene Hub 3.0 is een samenwerkingsinitiatief van de volgende partijen:

Overheden: Gemeente Arnhem, Duiven, Lingewaard, Nijmegen en Renkum, Provincie Gelderland zorgt als partner en 'ambassadeur' voor verbinding, kennis en ervaring.

Kenniscentra: Radbouduniversiteit (RU), Wageningen Universiteit & Research (WUR), Hogeschool Arnhem Nijmegen (HAN) en Van Hall Larenstein (VHL).

Namens Ondernemers: Kiemt en VNO/NCW.

De Groene Hub 3.0 gaat een versnelling geven aan de Circulaire Economie, biobased economy en het opwekken van duurzame energie op de vijf regionale hubs: de bedrijventerreinen IPKW Arnhem, TPN- West Nijmegen, Innofase Duiven, papierindustrie Renkum en Next Garden Lingewaard.

4. Generation E

In 2017 was Kiemt founding partner van het acceleratorprogramma Generation-E. Dit programma biedt een goede uitbreiding op InnovatieMotor en richt zich voornamelijk op het aantrekken van financiering. Kiemt heeft geen specifieke rol ingenomen in de programma-uitvoering van Generation-E. In 2017 zijn er gesprekken gevoerd tussen stichting Kiemt en het bestuur van stichting Generation-E over de overdracht van programmamanagement en scoutingtaken naar Kiemt. Dit is niet geëffectueerd. Het programma was opgezet voor 2 jaar en zal 1 april 2018 eindigen. Er wordt gesproken over een beperkte voortzetting, waarbij de organisatie wordt overgedragen aan Kiemt.

Vanuit Generation-E zijn diverse grootschalige en kleinschalige events georganiseerd, waaraan Kiemt heeft meegewerkt. Wanneer de scouts van Generation-E vanuit scoutingsactiviteiten bij Generation-E iets tegenkwamen dat relevant was voor Kiemt, dan hebben zij dat vervolgens overgedragen aan Kiemt. Wanneer ondernemers, die via de InnovatieMotor ondersteuning hebben ontvangen, behoefte hadden aan financiering, is dit voorgelegd aan Generation-E. Diverse startups uit de Generation-E community hebben zich ingeschreven voor de Jan Terlouw Innovatieprijs en zijn in contact gebracht met Participanten uit het netwerk van Kiemt, als dit kon bijdragen aan het beantwoorden van hulpvragen. Startups uit de achterban van Kiemt zijn uitgenodigd voor communitysessies. Deze wederkerigheid en de complementariteit dragen ertoe bij dat innovatieve ondernemers meer ondersteuning kan worden geboden.

K I E M T

Startupondersteuning die volgt uit betrokkenheid bij Generation-E:

- 24-7 Nature Power is een onderneming die is gescout tijdens een bijeenkomst van Generation-E. Na verschillende gesprekken is gebleken dat zij behoefte hebben aan ondersteuning op het gebied van strategieontwikkeling en het opstellen van een businessplan om financiering aan te kunnen trekken. Zij hebben zich gevestigd op het IPKW en zijn deelnemer geworden van Kiemt om gebruik te kunnen maken van de ondersteuning van Kiemt.
- De activiteiten van Generation-E in de incubator Greenhouse hebben ertoe geleid dat de hulpvraag van Pure Water Well naar boven is gekomen. Het vraagstuk past goed in een InnovatieMotor traject en daarom is besloten om middels dit traject de ondernemers te ondersteunen.
- Het bedrijf Groenewijkstroom heeft zich gepresenteerd op het Kiemt najaarscongres. De ondernemers hebben een financieringsbehoefte en proberen via Generation-E financiering op te halen. Door het gebrek aan een schaalbare strategie was financiering in binnen Generation-E nog niet mogelijk. KIEMT ondersteunt de ondernemers nu bij het opstellen van een ambitieuze maar haalbare strategie en business model, waarmee financiering kan worden aangetrokken.
- Daarnaast hebben de activiteiten van Generation-E geresulteerd in de vestiging van een aantal nieuwe ondernemers in Gelderland, zoals Time Shift Energy Storage, E-Stone Batteries, 24-7 Nature Power en Optixolar. Deze ondernemers versterken het ecosysteem in de regio en kunnen in de toekomst nieuwe deelnemers worden van het netwerk.

5. Cluster Waterstof

Om te komen tot een cluster Waterstof heeft Kiemt een aantal bijeenkomsten georganiseerd om de verschillende spelers op het gebied van Waterstof bij elkaar te brengen. Geconcludeerd werd door de aanwezigen dat partijen acteren vanuit een bepaalde visie of een bepaald product en dat het de voorkeur heeft wanneer het cluster wordt getrokken door een partij zonder inhoudelijk belang. Kiemt faciliteert in deze. De focus van het cluster voor Kiemt is het bereiken van regionale doelen; Kiemt kan desgewenst ondersteunen bij het aanhaken van kennisinstellingen en overheden of het begeleiden van subsidieaanvragen. Besproken is de perceptie van waterstof bij de burger en in de politiek. Deze laat te wensen over, waardoor de aanwezigen zich oriënteren op het opzetten van een showcase met een grote maatschappelijke impact. Er is een nationaal platform Waterstof waarin diverse commissies acteren voor bijvoorbeeld technologie, en PR. Ook is er aandacht voor subsidies via TKI Gas. Hoewel landelijke projecten soms moeizaam op gang komen, is er groot momentum om regionaal iets te doen met waterstof. Een politieke lobby via deze organisatie heeft een grotere impact dan vanuit een regionaal cluster Waterstof.

Vooralsnog worden drie uitdagingen geformuleerd:

- De grootschalige productie van waterstof is nog niet duurzaam.
- Waterstof concurreert in de sector mobiliteit met elektrische initiatieven, maar is vooral interessant voor grote/zware toepassingen en minder voor personenauto's.

K I E M T

- Waterstof kan een belangrijke rol spelen in de flexibilisering van het energiesysteem, maar hier spelen infrastructurele en technische vraagstukken.

Om als cluster hiermee aan de gang te kunnen gaan, denkt men aan:

- een roadmap waarin wordt geschetst wanneer wat beschikbaar is, tegen welke investeringen en tegen welke concurrerende technologieën.
- wat consumenten willen, bijvoorbeeld comfort. Technologie an sich is voor deze groep wellicht minder van belang, maar datgeen wat het brengt wel.
- wat deze regio speciaal maakt op het gebied van waterstof. Oost Nederland heeft een grote maakindustrie, die veel expertise, kennis en mogelijkheden heeft om in een keten elementen te leveren voor een waterstof-economie. Arnhem was altijd de waterstof-hoofdstad van Nederland. Hier ligt een mooie rol voor Gelderland, met een flexibele maakindustrie en veel kennis van infrastructuur.
- de activiteiten van het cluster concretiseren, bijvoorbeeld door per deelnemer in kaart te brengen wat men uit het cluster wil halen en wat wordt gebracht.

In 2018 worden stappen gezet om het waterstof Cluster met andere initiatieven zoals het Hydrova-project samen te brengen.

6. **Cluster Natuurvezels**

Dit cluster richt zich, binnen de circulaire economie, op het tot stand brengen van samenwerking tussen mkb-ondernemingen, het uitbreiden van samenwerking gericht op mkb-ondernemingen en de stimulering van mkb-ondernemingen tot valorisatie op het thema "Marktgericht circulair totaal gebruik van vezelrijke plantaardige materialen". Hierin worden in toenemende mate planten(resten) gebruikt als grondstof. De planten(resten) zijn afkomstig van lokale beschikbare stromen. Het betreft zowel biomassa dat nog als afval wordt beschouwd maar het kan ook speciaal gekweekte vezelrijke biomassa zijn.

Vanuit de drie netwerken van de initiatiefnemers, textiel (stichting Texperium), papier & karton (Kenniscentrum Papier en Karton) en emt & chemie (stichting Kiemt), wordt een gezamenlijk cluster opgericht om de cross-sectorale en multidisciplinaire aanpak te realiseren die nodig is om de kansen in Oost Nederland optimaal te benutten. Zo worden nieuwe verbindingen en samenwerkingen tot stand gebracht die nodig zijn binnen de circulaire economie. Voor de vorming van dit cluster is een EFRO subsidie-aanvraag ingediend, die helaas niet is gehonoreerd. Partners zullen nu binnen de bestaande organisatie en financiering de samenwerking tot stand proberen te brengen.

De activiteiten van het cluster moeten uiteindelijk leiden tot:

- Zuinig en slimmer grondstofgebruik, substitutie van bestaande materialen en producten en realiseren van innovatieve materialen en producten die bijdragen aan een koolstofarme economie die zich kenmerkt door crossovers tussen bestaande sectoren en het ontwikkelen van nieuwe sectoren en economische activiteiten;

K I E M T

- Vormen van consortia die de vervanging van geïmporteerde grondstoffen door lokaal gekweekte biomassa of lokaal beschikbare afvalstromen mogelijk maken;
- Vernieuwende organisatie van circulaire bedrijvigheid;
- Ontwikkelen van nieuwe werkgelegenheid;
- Het verbinden van mkb-ondernemingen onderling en met kennisinstellingen in een cluster en dit nieuwe netwerk verbinden aan Kiemt.

7. Cluster Afvalwater

KiEMT heeft gesproken met een delegatie van de FachHochSchule Munster en het Waterschap Rijn IJssel over het bouwen van een grensoverschrijdend Interregproject op het thema water. Daarin is voorgesteld om na te gaan of het haalbaar is om een grensoverschrijdende gebiedsontwikkeling te organiseren rond het terugdringen van emissies richting grond- en oppervlaktewater. Het gaat om emissies van nutriënten (N, P), bestrijdingsmiddelen en farmaceuticals uit meerdere bronnen in de regio:

- Landbouw (mest/kunstmest)
- RWZI's
- AWZI's

Die aanpak werd door iedereen omarmd. Het projectidee wordt op papier gezet, en er moet worden nagegaan of er in het gebied 'urgentie' gevoeld wordt en er investeringsbereidheid is om de waterkwaliteit integraal te verbeteren. Dit staat hoog op de agenda bij Waterschap RIJ! Het stroomgebied van de rivier de Berkel zou hiervoor in aanmerking kunnen komen. Bij Wageningen Universiteit Research is de vraag neergelegd of er concrete mogelijkheden zijn voor een financieringsconstructie voor deelname van WUR aan een dergelijk Interregproject.

4. Internationalisering

In februari 2017 is een samenwerking getekend met het Potsdam Institut for Climate Impact Studies tijdens een Nederlandse Handelsmissie, en zijn gesprekken gevoerd voor mogelijke samenwerking met het Wuppertal Institut. Door wisseling van de directie van Kiemt is hieraan geen vervolg gegeven.

Op verzoek van het bestuur van de provincie Gelderland zijn gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van de Noord Franse regio Hauts de France (HdF) en staat voor januari 2018 een tegenbezoek gepland. HdF is een voorloper regio in Europa op het gebied van circulaire economie. Doel is het zoeken naar mogelijke synergiën met Gelderse partijen.

Kiemt is binnen het lopende Europese project Vanguard project samen met de provincie Gelderland verantwoordelijk voor de Pilot Bioeconomy. Ten behoeve van deze Pilot is het Gelderse en Overijsselse bedrijven ecosysteem in beeld gebracht. De daarvoor gehanteerde systematiek is een goed hulpmiddel voor netwerkontwikkelingen. Kiemt kijkt binnen haar netwerk waar bedrijven aan kunnen sluiten bij de projecten binnen Vanguard.

K I E M T

De provincie Gelderland is partner in het Europese Interreg project CircE. Leadpartner is de regio Lombardia en andere partners zijn o.a. Catalonia, Londen, Sofia, Warschau en Ljubljana. Doel is beleid te ontwikkelen in het kader van de circulaire economie voor de sectoren Textiel, Biomassa (fosfaten, eiwit, natuurvezels en papier) en Bouw. Doel van het project is voor drie sectoren (Biomassa, Textiel en Bouw) een sectoranalyse te maken en beleidsinstrumenten te ontwikkelen. De partners zijn regionale of provinciale overheden maar per regio wordt gevraagd een shareholders groep in te stellen die het project ondersteunt. Kiemt heeft in december zitting in de stakeholdersgroep genomen.

Vanuit de Interreg projecten Cleantech Energy Crossing en WiEfm (zie eerder) draagt Kiemt specifiek bij aan de samenwerking tussen Nederlandse en Duitse organisaties.

Handelsoverleg Provincie Gelderland

Naast Provincie Gelderland hebben de volgende regionale partijen zitting in het handelsoverleg Gelderland: Oost NL, VNO-NCW Midden, Metaalunie, FME, HAN, WTC Arnhem Nijmegen, Health Valley, KvK en stichting Kiemt.

Bij het internationaal zakendoen ervaart het MKB de volgende knelpunten:

- Het ontbreken van hoogwaardige informatie en kennis van het land; zowel generieke als specifiek informatie m.b.t. (export) financiering en -verzekering, procedures en wet- & regelgeving.
- Het ontbreken van specifieke informatie en kennis van de afzetmarkt.
- Het tekortschieten van (commerciële) vaardigheden, strategische planvorming, in dealmaking en internationaal relatiemanagement.
- Een gebrek aan inzicht in welke bedrijven in de regio reeds zakendoen met doelmarkten.
- Het vinden van betrouwbare (buitenlandse) partners.

Het overgrote deel van de Kiemt-participanten ziet Nordrhein-Westfalen als een belangrijke afzetmarkt voor haar producten.

Onder het motto "Gelderland belevert vele streken" heeft de provincie een meerjaren-opdracht verstrekt aan Oost NL:

- Leveren van individuele ondersteuning aan MKB-bedrijven via een nieuwe exportcomponent in de bestaande groeiversneller voor strategisch en praktisch advies gericht op internationale expansie.
- Faciliteren van een 'Foodmakelaar' in Duitsland voor Oost Nederland en provincie Overijssel zal een makelaar faciliteren voor de maakindustrie van Oost Nederland.
- Organiseren van drie handelsmissies per jaar naar de strategische partnerlanden Duitsland en China.
- Organiseren van handelstafels met de partners uit het handelsoverleg. Bijvoorbeeld voor Kiemt het organiseren van een Early Morning Toast.

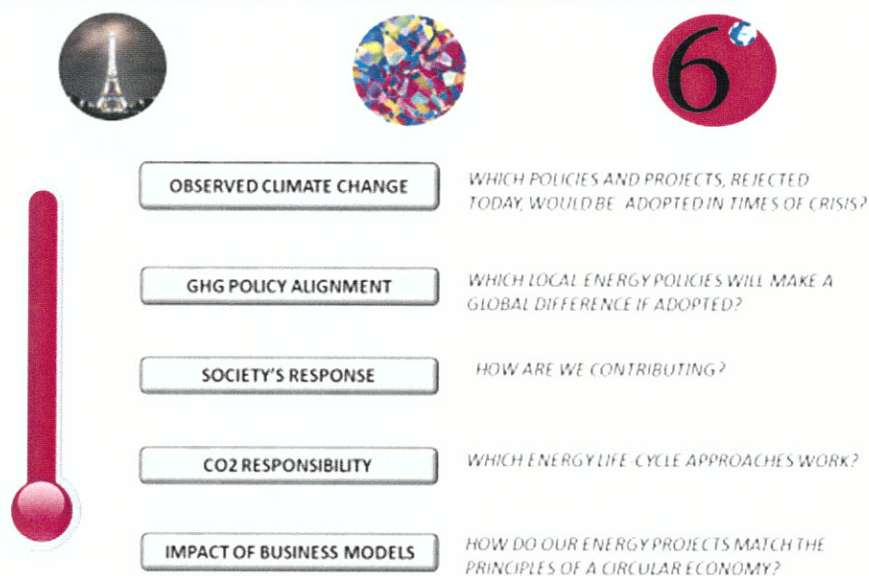
5. Communicatie en bijeenkomsten

In 2017 is Kiemt trekker/organisator geweest van 9 bijeenkomsten en partner bij de organisatie van nog eens 24 bijeenkomsten, o.a. vanuit de diverse projecten en samenwerkingen.

Samen met 11 partners uit bedrijfsleven, onderwijs/onderzoek en overheid heeft Kiemt in oktober 2017 voor de vierde keer de GreenTechWeek georganiseerd. Het programma bestond uit 17 activiteiten voor een breed publiek van (grote) ondernemers tot studenten en scholieren.

Op maandag 9 oktober vond in de vernieuwde concertzaal van Muis in Arnhem het Kiemt Najaarscongres plaats. Dhr. Ciaran McGinley, senior Associate van NormannPartners was keynote speaker met een presentatie over de variabelen in het handelen ten aanzien van klimaatverandering, de te verwachten invloed en hoe dit kan worden vertaald naar de aanpak in Gelderland.

INNOVATING AROUND UNCERTAINTY & STICHTING KIEMT

Tijdens het najaarscongres is de Jan Terlouw Innovatieprijs uitgereikt aan ondernemer Jan Putman met zijn product/bedrijf Solar Energy Booster: een systeem om elektriciteitsproductie via zonnecollectoren op huishoudniveau te combineren met warmteopwekking. De ambitieprijs van 5.000 euro is uitgereikt aan Exergy Storage & Components met de innovatie "NaStor batterijsysteem".

Op donderdag 12 oktober heeft Kiemt samen met Wageningen University & Research, VNO-NCW Midden, IPKW en KIVI 'The Future of Waste – de kracht van kringlopen' georganiseerd. Naast presentaties van Hannelt de Vries-In 't Veld, mede-eigenaar Frankenhuis textielrecycling en schrijfster van het boek 'De Kracht van de Kringloop', en Aart Roos, voormalig CEO van

K I E M T

Auping, over circulariteit in de praktijk, waren er 11 workshops te bezoeken. De middag werd afgesloten met een science battle van drie studenten van de Wageningen Universiteit en Universiteit Delft.

De Early Morning Toast bijeenkomsten mogen zich weer verheugen in een groeiend aantal bezoekers. Omdat hier in 2016 een daling was ingezet, is aanvankelijk overwogen een ander format te kiezen. Besloten is om dit toch door te zetten en meer aandacht te besteden aan de aansluiting van de onderwerpen bij de belangstelling in het netwerk met het gewenste resultaat. Voor de EMT van 18 mei over afvalwater in samenwerking met het waterschap Rijn IJssel moest vanwege de grote belangstelling zelfs een grotere locatie worden gezocht.

EMT Toast 16 februari 2017

Nederlandse inbreng bij de huidige ontwikkelingen op gebied van zonnecellen en -modules

Arthur Weeber

Zutphen
16 februari 2017

EMT Toast 18 mei 2017

Circulaire economie in de regio

Early Morning Toast 18 mei 2017

Hans Pieper, dijkwaad Waterschap Rijn en IJssel

Waterschap Rijn en IJssel

K I E M T

Naast de bijeenkomsten wordt informatie gedeeld via nieuwsbrieven, de website en social media. Uit de evaluatie is gebleken dat de zichtbaarheid van Kiemt onvoldoende is, wat zijn weerslag heeft op de activatie van het netwerk. De in 2017 opgezette digitale omgeving "Kiemt connect" voorziet in zijn huidige vorm nog niet in de behoefte. Begin 2018 zal in de communicatie een professionaliseringsslag worden gemaakt.

K I E M T

6. Financiën

De begroting van 2017 ging uit van een exploitatieoverschot van 6.000 euro. Uiteindelijk wordt het boekjaar afgesloten met een tekort van 26.837 euro, waardoor het eigen vermogen wordt verminderd tot 107.026 euro.

STAAT VAN BATEN EN LASTEN OVER 2017

(in euro's)

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Baten			
Subsidies	1.190.310	1.193.000	1.320.897
Participanten/deelnemers	261.653	305.000	299.994
Overige	55.189	60.000	174.407
Totaal baten	<u>1.507.152</u>	<u>1.558.000</u>	<u>1.795.298</u>
Lasten			
Projectkosten	650.002	781.500	1.062.864
Personele kosten	655.488	608.500	365.426
Huisvestingskosten	88.913	70.000	67.385
Overige bedrijfskosten	139.586	92.000	141.994
Totaal lasten	<u>1.533.989</u>	<u>1.552.000</u>	<u>1.637.669</u>
Nettoresultaat	<u>-26.837</u>	<u>6.000</u>	<u>157.629</u>

Het negatieve resultaat is veroorzaakt door:

- incidentele advies- en personele kosten i.v.m. einde arbeidsovereenkomst Directeur;
- incidentele kosten verhuizing;
- daling Participanten en Deelnemers.

K I E M T

Eigen vermogen	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Saldo per 1 januari	133.863	-23.766
Saldo van baten en lasten	<u>-26.837</u>	<u>157.629</u>
	<u>107.026</u>	<u>133.863</u>

Begroting 2018

Baten

Subsidies projecten	€ 1.205.000,00
Participanten/Deelnemers	€ 220.000,00
Diverse opdrachtgevers/bijdragen	€ 38.000,00
	€ 1.463.000,00

Lasten

Projectkosten	€ 1.096.000,00
Personele kosten	€ 187.000,00
Huisvesting	€ 70.000,00
Overige bedrijfskosten	€ 91.000,00
	€ 1.444.000,00

Netto resultaat	€ 19.000,00
-----------------	-------------

K I E M T

7. Vooruitblik

Met het doel circulaire economie en energietransitie te verbinden met economische ontwikkeling in Oost Nederland ligt er voor het netwerk van stichting Kiemt nog een langjarige uitdaging die vraagt om een stevige basis onder haar continuïteit. Daarvoor is het noodzakelijk de grote afhankelijkheid van de relatief korte termijn financiering van provincie Gelderland te verminderen door een grotere spreiding van inkomstenbronnen en financieringsafspraken met een tijdshorizon in overeenstemming met het doel. In 2018 zal Kiemt zich nadrukkelijker presenteren voor samenwerking met en in gemeenten en andere provincies. Maar ook de relatie met Participanten zal zowel inhoudelijk als financieel geëvalueerd worden; enerzijds om meer waar voor Participatie te bieden en anderzijds ook keuzemogelijkheden en daarmee maatwerk te kunnen leveren. Met de komst van Luc Kikkert als nieuwe Directeur heeft het Bestuur het vertrouwen dat een grotere zichtbaarheid van Kiemt kan worden gecreëerd die de basis legt voor de uitbreiding en invloed van het netwerk.

Bijlage: overzicht Participanten per 31 december 2017

Hoofdparticipanten	
Alliander	Rabobank Arnhem e.o.
ArtEZ hogeschool voor de kunsten	Radboud Universiteit Nijmegen
Dekra Certification	Rijn IJssel college
DNV-GL Energy & Sustainability	Saxion
Gemeente Arnhem	Stichting Kennispark Twente
Gemeente Nijmegen	Twence
Graafschapcollege	Universiteit Twente
Hogeschool Arnhem-Nijmegen	Wageningen UR
Howden Thomassen Compressors	ROC A12
Koninklijke Auping	KIC InnoEnergy SE

Participanten	
Algemeen Octrooi- en Merkenbureau	IF Technology
ARN	Industriewater Eerbeek
Arnhems Ondernemers Centrum	I-Real
Arnold + Siedsma	Movements group
AVR	Nathan Systems BV
Berko	Nijhuis Industries
Bredenoord	Parenco
Circulus-Berkel	Qing Groep
CTSTwente b.v.	Remeha
Dirkzwager Advocaten & Notarissen	ROC Aventus sector Techniek & Mobiel
DLV Advies	Stichting Deltares
Driven by Values	Stichting Outdoor Gelderland
ECN	Stork Thermeq
Energiefonds Overijssel	Tauw
GMB BioEnergie Zutphen	TNO
GWl - Gas und Wärme Institut Essen e.V.	Ubbink
H4 Mobility	VBR Turbine Partners
Heijmans Civiel	Vindsubsidies
Helicon Opleidingen	Waterschap Rijn en IJssel
Hollander techniek	Witteveen + Bos
HyET (Hydrogen Efficiency Technologies) B.V.	Building Services Amersfoort

K I E M T

Deelnemers	
24/7 Nature Power BV	Izzy Projects
3R Waste Management	Lever Kunststoftechniek
3-RE Bouw & Recycling	Meatco BV
Beheer Installatie Techniek (ITB) Boxmeer BV	MTSA Technopower B.V.
Be-O Bottle	NNTS No Nonsense Technical Solutions
Blue Terra Energy Experts	Nysingh Advocaten-Notarissen
Bluedec	OutSmart
Buningh Productivity	Pasman motoren en aggregaten
Clean Energy for Me, Indugras II i.o.	Pi Development
Copier Projecten & Engineering BV	Plant-E
De Beijer RTB	Pure Water Well
Deltac Equipment	Qconcepts
DENS-Station "De Groene Vallei" / Nijenhuis BV	Reusken & Partners
DSPE	Sidcon Milieutechniek
Dutch EPS Building Solutions	Sit & Heat BV
Dutch Hydroxide Organisation	SK InnoSupport
Dutch Pet Recycling BV	Solar Energy Booster
E-Kite Netherlands	Stafier Solar Systems
ElaadNL (vh Stichting E-Laad)	StexFibers
Energy Watch	TDI
Exergy Business Development and Consultancy	Yellow Agro Manufacturing
Frescaire Sustainable Cooling / HVL management	Zevenaar Elektronica & Sensoren
GASCON engineering	AgriValid B.v.
Groen Gas Gelderland	Armac
Hermanns Consultancy	Encon Clean Energy
HyMove	KWh People
Innovaman	M.M. Kraanen
Inspiro	Wattguard

Jaarrekening 2017

**Stichting Kiemt
Arnhem**

BALANS PER 31 DECEMBER 2017

(na resultaatbestemming)

ACTIVA

(in euro's)

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
Vorderingen		
Debiteuren	11.069	138.627
Subsidievorderingen	168.584	25.332
Overige vorderingen en overlopende activa	34.989	32.329
	<u>214.642</u>	<u>196.287</u>
Liquide middelen	<u>873.848</u>	<u>887.432</u>
Totaal	<u>1.088.490</u>	<u>1.083.719</u>
PASSIVA		
(in euro's)		
Eigen vermogen		
Overige reserves	<u>107.026</u>	<u>133.863</u>
Langlopende schulden		
Pre-seed leningen EMT Radar	<u>417.286</u>	<u>413.365</u>
Kortlopende schulden		
Vooruitontvangen bedragen	337.067	262.947
Crediteuren	37.073	143.011
Belastingen en premies sociale verzekeringen	26.659	8.586
Overige schulden en overlopende passiva	163.379	121.947
	<u>564.178</u>	<u>536.491</u>
Totaal	<u>1.088.490</u>	<u>1.083.719</u>

STAAT VAN BATEN EN LASTEN OVER 2017

(in euro's)

	werkelijk 2017	begroot 2017	werkelijk 2016
Baten			
Subsidies	1.190.310	1.193.000	1.320.897
Participanten/deelnemers	261.653	305.000	299.994
Overige	55.189	60.000	174.407
Totaal baten	<u>1.507.152</u>	<u>1.558.000</u>	<u>1.795.298</u>
Lasten			
Projectkosten	650.002	781.500	1.062.864
Personele kosten	655.488	608.500	365.426
Huisvestingskosten	88.913	70.000	67.385
Overige bedrijfskosten	139.586	92.000	141.994
Totaal lasten	<u>1.533.989</u>	<u>1.552.000</u>	<u>1.637.669</u>
Nettoresultaat	<u><u>-26.837</u></u>	<u><u>6.000</u></u>	<u><u>157.629</u></u>

Verklaring afwijkingen:

Het aantal participanten/deelnemers is in 2017 verder afgenomen. Het begrote bedrag was een haalbaar streven. In werkelijkheid heeft er een daling van 13% plaats gevonden. Werkzaamheden die in het verleden uitbesteed werden zijn in 2017 door eigen personeel uitgevoerd. Hierdoor zijn de projectkosten gedaald en de personele kosten gestegen. De huisvestingskosten zijn door eenmalige verhuiskosten wat hoger. De overige bedrijfskosten zijn hoger door eenmalige advieskosten.

**Stichting Kiemt
Arnhem**

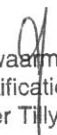
Kasstroomoverzicht over 2017
(in euro's)

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Kasstroom uit operationele activiteiten		
Saldo baten en lasten	<u>-26.837</u>	<u>157.629</u>
Mutaties werkkapitaal:		
Mutatie vorderingen	-18.355	106.991
Mutatie langlopende schulden	3.921	-27.141
Mutatie kortlopende schulden	<u>27.687</u>	<u>80.945</u>
	<u>13.253</u>	<u>160.795</u>
Mutatie geldmiddelen	<u><u>-13.584</u></u>	<u><u>318.424</u></u>

Toelichting op het kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de indirecte methode. De post geldmiddelen bestaat uit de liquide middelen alsmede eventuele creditposities bij rekening-courant banken.

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Geldmiddelen		
Rekening-courant bank	28.032	75.242
Deposito	<u>845.816</u>	<u>812.189</u>
Totaal geldmiddelen	<u><u>873.848</u></u>	<u><u>887.432</u></u>
Mutatie geldmiddelen lopend jaar	<u><u>-13.584</u></u>	<u><u>318.424</u></u>

"Gewaartmerkt voor
identificatiedoeleinden /
Baker Tilly Berk N.V."

ALGEMENE GRONDSLAGEN VOOR DE JAAREKENING

Grondslagen

De jaarrekening is opgesteld op basis van de richtlijn voor de jaarverslaggeving 640 "Organisaties zonder winststreven".

Vergelijkende cijfers

De vergelijkende cijfers van het voorgaande boekjaar zijn, waar nodig, slechts qua rubricering voor vergelijkingsdoeleinden aangepast.

Toerekening van kosten aan activiteiten

De kostentoerekening aan activiteiten vindt plaats voor de directe kosten op basis van volledige toerekenbaarheid en van de indirecte kosten op basis van een vastgesteld percentage, afhankelijk van het aandeel van de desbetreffende projecten in de directe kosten.

GRONDSLAGEN VOOR DE WAARDERING VAN ACTIVA EN PASSIVA

Algemeen

De waardering van activa en passiva en de bepaling van het resultaat vinden plaats op basis van historische kosten, tenzij in de onderstaande toelichting anders is vermeld. Baten en lasten worden toegerekend aan het jaar waarop zij betrekking hebben. Winsten worden slechts genomen voorzover zij op de balansdatum zijn gerealiseerd. Verliezen die hun oorsprong vinden voor het einde van het verslagjaar, worden in acht genomen, indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Vorderingen

Vorderingen worden gewaardeerd tegen nominale waarde, waar nodig onder aftrek van een voorziening wegens vermoedelijke oninbaarheid.

Overlopende activa en passiva

Deze worden gewaardeerd tegen nominale waarde.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Opbrengsten worden aan het boekjaar toegerekend voorzover de opbrengsten aan de in het boekjaar verantwoorde kosten zijn gerelateerd.

**Stichting Kiemt
Arnhem**

TOELICHTING OP DE BALANS PER 31 DECEMBER 2017

(in euro's)

ACTIVA

Vorderingen

Debiteuren

Nominale bedrag van de vorderingen

Af: voorziening voor oninbaarheid

<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
16.869	144.427
5.800	5.800
<u>11.069</u>	<u>138.627</u>

Subsidievorderingen

Cleantech Energy Crossing

Wiefm

Circles

Gelderland Valoriseert

55.221	-
57.644	13.617
35.114	2.576
20.605	9.139
<u>168.584</u>	<u>25.332</u>

Overige vorderingen en overlopende activa

Waarborgsommen

Vooruitbetaalde bedragen

Overige te factureren bedragen

Rentebaten

Omzetbelasting

13.792	13.600
7.811	8.959
13.328	-
58	1.248
-	8.522
<u>34.989</u>	<u>32.329</u>
<u>214.642</u>	<u>196.287</u>

Liquide middelen

Rabobank, rekening-courant

Rabobank, deposito's

<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
28.032	75.242
845.816	812.189
<u>873.848</u>	<u>887.432</u>

Ultimo 2017 heeft de stichting zich nog voor een bedrag van € 119.623 borggesteld voor de door de Rabobank verstrekte pre-seed leningen. Daarnaast is er een bankgarantie uitgegeven voor € 80.000,-. De stichting heeft voor de bovengenoemde € 199.623,- geen beschikking over de liquide middelen.

**Stichting Kiemt
Arnhem**

TOELICHTING OP DE BALANS PER 31 DECEMBER 2017

(in euro's)

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
PASSIVA		
Eigen vermogen		
Overige reserves		
Saldo per 1 januari	133.863	-23.766
Saldo van baten en lasten	-26.837	157.629
	<u>107.026</u>	<u>133.863</u>
 Langlopende schulden		
Pre-seed leningen EMT Radar	<u>417.286</u>	<u>413.365</u>
 In het kader van het valorisatieprogramma EMT Radar heeft stichting Kiemt subsidie ontvangen om voor 50% borg te kunnen staan voor uitgezette pre-seed leningen. De ontvangen aflossingen dienen revolverend ingezet te worden. Het genoemde bedrag bedraagt de maximale borgstelling voor lopende en nog uit te zetten leningen.		
 Kortlopende schulden		
Vooruitontvangen bedragen		
Bijdrage Participanten	85.083	99.875
Bijdrage deelnemers	17.743	30.353
Innovatie- en energie vouchers	-	18.750
DAEB	134.279	20.060
Radboud Universiteit	80.000	80.000
Greentechweek	19.962	13.909
	<u>337.067</u>	<u>262.947</u>
 Crediteuren		
Nog te betalen leveranciers	<u>37.073</u>	<u>143.011</u>
 Belastingen en premies sociale verzekeringen		
Loonheffing	24.157	8.586
Omzetbelasting	944	-
Pensioenpremie	1.558	-
	<u>26.659</u>	<u>8.586</u>

**Stichting Kiemt
Arnhem**

Overige schulden en overlopende passiva

Accountants en advieskosten

Projectkosten

Reservering vakantiegeld

Reservering verlofgelden

Reorganisatie verplichting

Overige

	<u>31-12-2017</u>	<u>31-12-2016</u>
	31.448	45.431
	38.996	58.806
	14.734	6.955
	12.222	8.319
	52.750	-
	13.229	2.435
	<u>163.379</u>	<u>121.947</u>
	<u>564.178</u>	<u>536.491</u>

"Gewaarmerkt voor
identificatiedoeleinden /
Baker Tilly Berk N.V."

NIET IN DE BALANS BLIJKENDE VERPLICHTINGEN

Subsidies

omschrijving	subsidiegever	goedkeurings- nummer	looptijd	maximale subsidie Kiemt	verantwoord t/m 2017	goedgekeurde subsidieafrekening
DAEB	Prov. GLD	2015-015357	01-01-2016/31-12-2016	1.219.940	1.219.940	ja
DAEB	Prov. GLD	2016-013408	01-01-2017/31-12-2019	2.810.060	970.781	nee
Cleantech Energy Crossing	Interreg V	153098	01-01-2017/30-09-2020	367.563	118.351	nee
Circles	EFRO 2014-2020 Oost-Nederland	PROJ-00424	01-01-2016/30-09-2019	118.477	35.114	nee
WiEfm	Interreg V	WiEfm	01-04-2015/31-03-2019	256.775	118.745	nee

Huurverplichtingen

De huur overeenkomst is aangegaan voor de looptijd van 2 jaar en 9 maanden en eindigt op 31 december 2019. De resterende huurverplichting bedraagt ultimo 2017 € 87.244 incl.BTW.

Detacheringsverplichtingen

Met de WUR is een detacheringsovereenkomst overeen gekomen voor de looptijd t/m 31-12-2019 voor een medewerker Kennistransfer. De jaarlijkse verplichting is hiervoor € 85.571 incl. BTW.

Met KplusV is een detacheringsovereenkomst overeen gekomen voor de looptijd t/m 31-03-2019 voor een projectmanager. Deze detachering is gekoppeld aan het interreg project WiEfm. De jaarlijkse verplichting is hiervoor € 48.468 incl. BTW.

Leaseauto

Op 20-12-2017 is een leaseovereenkomst aangegaan met H4 Lease voor 1 auto. De jaarlijkse verplichting hiervoor is € 19.688 incl. BTW. Deze leaseovereenkomst heeft een looptijd van 12 maanden welke eerder beëindigd kan worden zodra de Tesla Model 3 geleverd kan worden.

Bankgaranties

Ultimo 2017 is voor een bedrag van € 80.000 aan een bankgarantie afgegeven. In februari 2018 is deze bankgarantie komen te vervallen.

NIET IN DE BALANS BLIJKENDE VERPLICHTINGEN

Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector WNT

(in euro's)

De bezoldiging van de functionarissen die over 2017 in het kader van de WNT verantwoord worden, is als volgt:

Functionaris (functienaam)	J. Dangerman directeur 1-1-2017 31-12-2017	L. Kikkert directeur 5-12-2017 31-12-2017	C. Kamerbeek voorzitter 1-5-2017 31-12-2017	G. Bakema voorzitter 1-1-2017 30-4-2017
In dienst vanaf (datum)	89% Nee	90% Nee	10% Nee	10% Nee
In dienst tot (datum)	Ja	Ja	Ja	Nee
Deeltijdfactor (percentage)				
Gewezen topfunctionaris?				
(Fictieve) dienstbetrekking?				
Beloningen plus belastbare onkostenvergoedingen (*)	118.539	9.095	8.333	3.000
Beloningen betaalbaar op termijn	-	-	-	-
Subtotaal	118.539	9.095	8.333	3.000
Individueel toepasselijke bezoldigingsmaximum	161.392	12.050	12.067	11.968
-/- Onverschuldigd betaald bedrag	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Totale bezoldiging	118.539	9.095	8.333	3.000
Reden waarom de overschrijding al dan niet is toegestaan	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
<u>Gegevens 2016 (**)</u>				
In dienst vanaf (datum)	1-4-2016	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
In dienst tot (datum)	31-12-2106	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Deeltijdfactor (percentage)	80%	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Beloningen plus belastbare onkostenvergoedingen	69.300	-	-	-
Beloningen betaalbaar op termijn	-	-	-	-
Totale bezoldiging	69.300	-	-	-

(*) De vergoedingen van de heer Bakema is exclusief BTW opgenomen.

(**) Alleen de vergelijkende cijfers van de topfunctionarissen welke in 2017 ook een vergoeding hebben gekregen zijn opgenomen.

"Gewaarsmerkt voor
identificatiedoeleinden /
Baker Tilly Berk N.V."

**Stichting Kiemt
Arnhem**

TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(in euro's)

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
BATEN		
Subsidies		
DAEB	970.781	1.219.940
Gelderland Valoriseert	11.466	31.419
Cleantech Energy Crossing (Interreg)	118.351	-
Circles (EFRO)	32.538	2.576
Kic Innoenergy	-	14.000
WiEfm (Interreg)	57.174	52.962
	<u>1.190.310</u>	<u>1.320.897</u>
Bijdrage Participanten	<u>228.792</u>	<u>261.025</u>
Bijdrage deelnemers	<u>32.861</u>	<u>38.969</u>
Overige		
Rente opbrengsten	58	1.248
Raw materials	-	94.506
Overige opdrachten	55.131	78.653
	<u>55.189</u>	<u>174.407</u>
LASTEN		
Projectkosten		
Uren en kosten	<u>650.002</u>	<u>1.062.864</u>
Personele kosten		
Bruto lonen	425.075	190.294
Premies wettelijke sociale lasten	57.471	26.475
Mutatie reservering verlofgelden	3.903	8.319
Pensioenkosten	35.452	-
Reorganisatiekosten	52.750	-
Ziekteverzuim verzekering	4.588	9.732
Inhuur derden	50.195	99.531
Reiskostenvergoeding	11.449	7.806
Leaseauto	291	-
Brandstof	40	-
Vergoeding voorzitter	3.630	19.814
Representatie	6.688	2.072
Salarisadministratie	2.212	1.382
Participantenvergadering	1.464	-
Overige personele lasten	280	-
	<u>655.488</u>	<u>365.426</u>

**Stichting Kiemt
Arnhem**

Pensioenen

De stichting heeft voor haar werknemers een pensioenregeling getroffen waarbij het pensioenresultaat is gebaseerd op een gemiddeld loon. Deze pensioenregeling is ondergebracht bij een verzekeringsmaatschappij en wordt in de jaarrekening verwerkt conform de verplichtingen aan pensioenuitvoerder-benadering. Dit betekent dat de over het boekjaar verschuldigde premies als kosten worden verantwoord.

Gemiddeld aantal werknemers

Gedurende 2017 waren gemiddeld 5,15 werknemers in dienst op basis van een volledig dienstverband (2016: 2,48)

	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Huisvestingskosten		
Huur	45.510	52.866
Schoonmaakkosten	2.958	5.825
Gas, water en electra	6.492	4.085
Beveiligingskosten	264	2.319
Reparatie en onderhoud gebouw	-	547
Afvalverwerking	324	627
Verhuiskosten	30.538	-
Overige huisvestingskosten	2.827	1.116
	<u>88.913</u>	<u>67.385</u>
Overige bedrijfskosten		
PR & publiciteit	5.753	30.683
Accountant en juridische ondersteuning	81.251	56.630
Netwerk, data en ICT ondersteuning	39.664	36.131
Mutatie voorziening debiteuren	-	-5.884
Porti en reprovkosten	1.823	2.093
Kantoorartikelen	4.568	846
Contributies en abonnementen	-	10.379
Bankkosten	2.128	1.664
Telefoonkosten	3.660	1.723
Overige kantoor- en administratiekosten	739	7.729
	<u>139.586</u>	<u>141.994</u>

Arnhem, 23 april 2018

L. Kikkert
Directeur Stichting Kiemt

Controleverklaring 2017

Stichting Kiemt

Baker Tilly Berk N.V.
Kerkenbos 10-27
Postbus 10525
6500 MB Nijmegen
T: +31 (0)24 378 48 48
F: +31 (0)24 378 35 68
E: nijmegen@bakertillyberk.nl
KvK: 24425560
www.bakertillyberk.nl

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

A. Verklaring over de jaarrekening 2017

Ons oordeel

Wij hebben de in dit rapport op pagina 34 tot en met 45 opgenomen jaarrekening 2017 van Stichting Kiemt te Arnhem gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Kiemt per 31 december 2017 en van het resultaat over 2017 in overeenstemming met de in Nederland van toepassing zijnde grondslagen voor financiële verslaggeving, RJ 640 "Organisaties zonder winststreven" en de bepalingen van en krachtens de WNT.

De jaarrekening bestaat uit:

1. de balans per 31 december 2017;
2. de staat van baten en lasten over 2017; en
3. de toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden en het Controleprotocol WNT vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Kiemt zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

B. Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het jaarverslag.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de controle of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het jaarverslag in overeenstemming met RJ-Richtlijn 640.

C. Beschrijving van verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening

Verantwoordelijkheden van het bestuur van de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met de in Nederland geldende grondslagen voor financiële verslaggeving, RJ 640 "Organisaties zonder winststreven" en de bepalingen van en krachtens de Wet normering bezoldiging topfunctionarissen publieke en semipublieke sector (WNT), alsmede voor het opstellen van het jaarverslag in overeenstemming met de in Nederland geldende grondslagen voor financiële verslaggeving, RJ 640 "Organisaties zonder winststreven".

Het bestuur is voorts verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing als het noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de onderneming in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening. De met governance belaste personen zijn verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de vennootschap.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen.

Onze controle bestond onder andere uit:

- het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing;
- het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de entiteit;
- het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan;
- het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de onderneming haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een onderneming haar continuïteit niet langer kan handhaven;

- het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen; en
- het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Nijmegen, 23 april 2018

Baker Tilly Berk N.V.

Was getekend,

drs. J.W.M.M. van den Akker RA